Вх. № ЧР-03-168/11.09.2023 г.

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д-р Маргарита Ангелова Стефанова-Бакрачева, СУ Св. Климент Охридски, Факултет по Науки за Образованието и Изкуствата, върху научните трудове на главен асистент д-р Зорница Петрова Тоткова за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност доцент по професионално направление 3.2. Психология (Транспортна психология), обявен в ДВ бр. 46 от 26.05.2023 г. от Института за изследване на населението и човека при БАН

I. Информация за кандидата

Зорница Тоткова придобива бакалавърска степен по психология през 2009 г., а през 2010 г. магистърска степен по Приложна психология ВСУ „Черноризец Храбър“, Варна. От октомври 2011 г. е редовен докторант в Департамент Психология, Институт за изследване на населението и човека, БАН, като през 2014 г. защитава дисертационен труд на тема „Възприет родителски стил и привързаност към значимите други в ранна зрялост“. В периода 2012г. – 2014 г. работи като психолог по изготвяне на психологически изследвания на професионални шофьори за придобиване на категория и упражняване на дейността. От 2015 г. е главен асистент в Департамент Психология, Институт за изследване на населението и човека, БАН и се занимава с провеждане на научни и научно-приложни изследвания в областта на транспортната психология и психология на личността.

Освен научно-изследователската дейност за целия период следва да се отбележи и високата активност на кандидата и участието й в организационните комитети на 11 научни форума, организирани от ИИНЧ. От 2015 г. до момента Зорница Тоткова участва в 8 изследователски проекта с приложна насоченост. 4 от тях са в областта на транспортната психология, 1 е посветен на въпросите на българите в чужбина, 2 са свързани с превенция на агресията и 1 с перспективата за повишаване на мотивацията на учениците за учене. Зорница Тоткова има участие в 9 международни форума и в национални конференции. Тя е член на Дружество по психолозите в България, Държавно-обществената консултативна комисия по проблемите на безопасността на движението по пътищата и Академичния съвет към Държавна агенция „Безопасност на движението по

пътищата“. През 2018 г. получава награда за Постижения на млад учен в областта на психологията на Института за изследване на населението и човека. Има и три номинации, от 2015 г. в конкурс за научни постижения в дисертации на Съюза на учените в България и от 2017 г. и 2019 г. в Конкурса за млади учени „проф. Марин Дринов“ на Българска академия на науките.

II. Изпълнение на изискванията за заемане на академичната длъжност

Справката за количествените показатели, с които гл. ас. д-р Зорница Тоткова участва в конкурса дава основание да се твърди, че са покрити напълно изискванията за заемане на академичната длъжност „доцент“. Налице е монография, количествените критерии по отношение на публикациите надвишават изисквания брой точки, като това се отнася и до количествените показатели за цитиранията.

По темата на обявения конкурс са представени 24 публикации, от които:

- 1 научна монография на български език;
- 1 книга на базата на защита дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ на български език;
- 4 научни статии на английски език, реферирани в световни бази данни;
- 3 студии, 2 от които на английски език, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране и в редактирани научни томове; и
- 15 научни статии, от които 1 на английски език, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране и в редактирани научни томове.

Кандидатът в конкурса има защитен дисертационен труд и представен хабилитационен труд в обем 207 с., с което покрива критерии А и Б, публикувана монография на базата на защитен дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“, две самостоятелни статии и две в съавторство в издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни, три студии и петнадесет 15 студии, статии и доклади - самостоятелни и в съавторство, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове, с което брият точки е 244.68 от изисквани 220 точки по показател Г. Представени са 31 цитирания, които носят 90 от изисквани 60 т. по показател Д, три в публикации в научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни с научна информация

или в монографии и колективни томове и девет в нереферирани списания с научно рецензиране.

Проектната дейност на кандидата напълно кореспондира на изследователския фокус и насоченост и показва трайния интерес на д-р Тоткова в областта на личностните диспозиции и основно във връзка със себерегулацията и поведението на водачите на пътя. Проектите имат ясна практическа насоченост и отварят перспективи в изследователски и приложен план.

III. Изследователска дейност и резултати

Представените научни трудове на гл. ас. д-р Зорница Тоткова обхващат периода след 2012 г. и в съдържателно се отнасят към полето на Транспортна психология и психология на развитието. Трудовете на д-р Зорница Тоткова допринасят за изясняване на актуални проблеми от полето на транспортната психология и психология на личността, като се отличават с изследователска прецизност и коректно описание на процеса на адаптиране на методи, чиято факторна структура и надеждност са потвърдени и интерпретация на резултатите.

Оценка на монографичния труд

Централно място в научната продукция на кандидата заема хабилитационният труд, който обобщава и систематизира значими научни резултати. Монографията „Транспортна психология. Личност и поведение на шофиране“ представлява мащабно проучване в областта на транспортната психология. Представеният текст показва висока научна ангажираност и задълбоченост при разглеждане на съвкупността от предшестващи изследвания, като те са интегрирани съобразно концепцията и търсенията на авторката. Трите глави въвеждат последователно в полето на изследвания в траспортната психология и детайлно представят две сериозни изследвания в български контекст, извеждайки собствена позиция и модел за класифициране на водачите спрямо личностните им характеристики за диагностика и прогностика на рисковото им поведение на пътя.

Зорница Тоткова описва транспортната психология като утвърдено и изключително актуално изследователско и приложно поле, което няма достатъчно трайни традиции в България. Така монографията е много навременен отговор на необходимостта от извеждане на транспортната психология и предмета й в центъра на внимание както в

изследователски, така и в практически план. В България изследванията по въпроса са оскъдни, а ежедневните инциденти, свързани с агресията на пътя ясно демонстрират необходимостта от целенасочени интервенции и превенция. Проличава компетентността на автора да извлече аналитично съдържателните акценти на публикациите в областта на транспортната психология и да ги представи по ясен и консистентен начин, който осигурява солидна база, която може да бъде използвана в практически, изследователски и образователен контекст, което доказва автора като експерт в областта.

В монографията Зорница Тоткова поставя фокус върху подходите, изучаващи поведението на шофиране, личността на водача и стила на шофиране. Освен важният обзор Зорница Тоткова насочва вниманието и към спецификата на изследванията и практиката в областта на транспортната психология в български контекст, като отваря посоките за приложението и възможностите за развитие. Важен акцент е изведеният профил на опасния водач, който може да бъде използван с превантивна цел. Въпросът за стила на шофиране и връзката му с опасното поведение на пътя, мястото на субективното възприемане и оценка на спазването на правилата за движение във връзка с посочения от автора факт, че 90% от пътнотранспортните произшествия се дължат на човешка грешка, е неоспоримо доказателство за значимостта и актуалността на изследванията и необходимите интервенции и подчертава ролята на дейностите в тази посока за описване и ефективно управление на себерегулацията на водачите.

Важно е да се отбележат и двете изследвания на автора, реализирани с внушителен брой изследвани лица (1896), свързани с проучване на поведението на шофиране сред българските водачи и очертаните изводи и тенденции. Стилове на шофиране са от съществено значение за безопасното управление на превозните средства и сигурността на пътя. В тази линия Зорница Тоткова извежда препоръки за следващи стъпки в изследванията в областта на транспортната психология в България и отваря възможности в практически план за разработването на програми за превенция, интервенция и рехабилитация във връзка с поведението на опасните водачи. Изследванията могат да послужат и за иницииране на различни законодателни и нормативни промени, които да подпомогнат борбата с опасното поведение на шофиране в страната.

Очертано е състоянието на разглежданите проблеми, в това число са посочени множество изследвания, като това създава предпоставки да се видят приносите и да се

установи с какво настоящата монография допринася за излизане извън познатото и бъдещите перспективи. Теоретичният обзор се базира на голям брой източници предимно от англоезичната литература, като това отразява не само доброто познаване на съвременните тенденции в посочените изследователски области, но и умението на автора да извлече и анализира съществените от тях. Монографията - с богатия емпиричен материал, инструменти за изследване и теоретичен преглед - има място и в обучителни програми по транспортна психология, както академични, така и в специализирани обучения. Резултатите от емпиричните проучвания показват множество конкретни взаимовръзки с приносен характер и важна практическа значимост.

Всичко това очертава безспорните приноси на труда, които могат да се групират в три основни посоки:

1. В изследователски план Зорница Тоткова извежда транспортната психология във фокуса на изследвания, каквито отсъстват и очертава както систематизираните подходи към изучаване на поведението на пътя, така и спецификата в български условия, което дава основава за бъдещо развитие.
2. В приложен аспект заключенията от изследванията могат да намерят директно приложение в отговор на актуалната потребност от разработване и прилагане на интервенции и превантивни програми за сигурност на пътя.
3. Монографията е ценна и като възможност за използване в академични и обучителни курсове за широк кръг потребители, изследователи, практици и студенти.

Оценка на приносите в останалите приложени публикации

Представената справка за приносите напълно съответства на съдържанието на публикациите. Изведени са изследователски и практически приносни моменти, които са тясно обвързани и подчертават както актуалността, така и перспективите в избраните от кандидата психологически полета. Публикациите са структурирани съобразно всички научни изисквания и включват собствени изследвания по посочените проблеми.

Най-много публикации на кандидата са в областта на транспортната психология (I.1., III.1., III.2., III.3., IV.1., IV.2., V.1., V.2., V.4., V.5., V.6., V.8.). В тях се подчертава мястото на личностните диспозиции и стила на шофиране за рисковото поведение на

водачите и негативните последици от него. Приносите са с изследователска и висока приложна значимост и могат да допринесат както за скрининга и превенцията, така и за превантивни програми и интервенции за предотвратяване на опасното поведение на шофиране. Това позиционира д-р Тоткова като безспорен специалист с богат изследователски и практически опит в областта, което е подчертано и от проектната и експертната й дейност. Същевременно, важен принос в тази посока е цялостната очертана рамка за типологизиране и превенция на рисковото поведение на пътя, предложено на базата на резултатите от проведените от нея изследвания.

Научни и научно-приложни приноси са е ясното извеждане на мястото на транспортната психология и на интегриран подход към изучаване на човешкото поведение в рамките на системата „човек - превозно средство - околна среда" с фокус прилагането на ефективни и адекватни мерки за решаване на проблемите с пътната безопасност. Предпоставка за това са систематизираните резултати за ролята на личностни фактори като тревожност, търсене на усещания, гняв по време на шофиране, агресивно и рисково поведение на шофиране, импулсивност и локус на контрол. В допълнение са описаните резултати за ефекта на внимание, памет, екзекутивни функции, визуално-пространствена ориентация върху процеса на шофиране.

Авторски принос е изведената дефиниция за психологическия конструкт стил на шофиране и очертаните осем стила на шофиране в български контекст, които могат да бъдат използвани в проучвания и в практиката. Субективната оценка за спазването на правилата за движение е изведена като индикатор за опасното поведение на шофиране, тъй като доказано се свързва с нарушаването на правилата и участието в пътнотранспортни произшествия.

В областта на психология на развитието монографичният труд „Родителски стил и привързаност“ обобщава развитието на изследванията на родителския стил и стила на привързаност и търси индивидуалните различия във възприемането на конструктите и техните проекции. Като основни приноси в тази линия, също с научен и приложен аспект, могат да се очертаят задълбоченото изучаване на възприетия родителски стил в ранна зрялост и извеждането на концепцията за динамиката на родителство и акцентът, че водещо в оценката на родителското поведение в ретроспективен план е изпитваната степен на степента на отзивчивост и топлина. Публикациите в тази линия разглеждат

привързаността като относително устойчив конструкт, свързан с всички значими фигури и изграждан във връзка с родителското поведение и послания в личностното развитие в развитиен психосоциален ракурс (II.1., III.4., IV.15., IV.16., IV.17., IV.19, IV.20., IV.21.).

Шест публикации (IV.9., IV.10., IV.11. IV.12., IV.13., IV.14.) се отнасят до мотивацията за учене. На базата на представително изследване с учители е анализиран стилът на взаимодействие учител – ученик и са установени водещите мотиви за учене през погледа на учителите, като са проучени техните нагласи за прилагане на подходи за повишаване на мотивацията с очертани практически насоки за ефективните подходи за непосредствено стимулиране на ученето.

Представените научни трудове безусловно характеризират гл. ас. д-р Зорница Тоткова като компетентен изследовател с подчертан интерес не само към теоретичните анализи и емпиричните изследвания, но и към ефективното имплементиране на резултатите в практиката. Като най-обобщени оригинални научни и научно-приложни приноси, които се съдържат в представената научна продукция, могат да се изведат

- Задълбоченият критичен анализ за влиянието на индивидуално-демографски и личностни характеристики и върху поведението на пътя и възможностите за превенция на рисковете, базиран на систематичен обзор и собствена емпирична верификация
- Изведените стратегии за превенция и интервенция на агресията на пътя като важен социален проблем
- Очертаните специфики в индивидуалното развитие и мястото на сигурната база и семейната среда
- Адаптацията и валидизацията на значителен брой инструменти за психологично измерване. В допълнение към конструирания инструмент за личностни диспозиции на водачите са адаптирани пет метода: 1) метод за измерване на привързаността в контекста на взаимодействие със значими фигури в ранна зрялост; 2) метод за определяне на възприетия стил на родителство с изведени чисти и смесени стилове; 3) въпросник за оценка на поведението на водача; 4) мултидименсионален въпросник за оценка на стила на шофиране; 5) въпросник за оценка на локуса на контрол по време на шофиране. Конструираният обхватен личностен въпросник чрез пет отделни скали създава възможност за личностно профилиране и оценка на бъдещи и настоящи водачи, измервайки специфичните равнища на тревожност, търсене на силни

усещания, гняв по време на шофиране, агресивно поведение на шофиране и рисково поведение на шофиране.

Лични впечатления за кандидата

Имам преки дългогодишни впечатления за д-р Зорница Тоткова от периода на зачисляването ѝ като докторант в ИИНЧ през 2011 г. През целия период тя е имала последователно, сериозно и оригинален креативен подход към работата си. Развитието ѝ е целенасочено и ясно насочено, а изследователската ѝ дейност и научни трудове се отличават със задълбоченост, прецизност и издържаност. Наред с професионалните ѝ компетентности и качества, които са безспорно доказуеми чрез нейните публикации, Зорница Тоткова има нагласа за сътрудничество, новаторски дух и интерес към новите тенденции и намиране на научни и практически ниши. Същевременно следва да се отбележи и че задълбоченият научен подход е постоянно обвързан с търсенето на оптимални практически ориентирани решения. Както научната продукция, така и професионалният опит на д-р Тоткова, отговарят на направлението на обявения конкурс.

IV. Заключение

Във връзка с направената оценка на публикациите на гл. ас. д-р Зорница Тоткова считам, че в количествено и в съдържателно отношение те отговарят и по редица показатели надхвърлят изискванията в „Закона за развитие на академичния състав в Р. България“, Правилника за неговото прилагане, минималните изисквания на БАН и на ИИНЧ-БАН. Посочените аргументи за приносите в научната продукция, изследователската и практическа дейност и професионалната подготовка на кандидата ми дават основание за категорична положителна оценка и убедено да предложа на уважаваното научно жури да подкрепи избора на гл. ас. д-р Зорница Тоткова за академичната длъжност „доцент“ в департамент Психология на ИИНЧ – БАН.

31.08.2023 г. Маргарита Бакрачева